

Dal, A. (2022). "Sansürlü Aynaya Bakış: Kısıtlı Bilgi Ortamlarında Algılanan Demokrasi Arzı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 48, Denizli, ss. 47-59.

SANSÜRLÜ AYNAYA BAKIŞ: KISITLI BİLGİ ORTAMLARINDA ALGILANAN DEMOKRASİ ARZI

Ayşenur DAL*

Öz

Dünya çapında giderek daha ağır düzenlemelere maruz bırakılan internet, birçok yerde geleneksel medyaya göre nispeten daha özgürdür. Bu durum, internet ortamının medya özgürlüğü ihlallerinde kitle iletişimine alternatif olarak kabul edilmesine yol açmış ve akademik ilgiyi bir taraftan sıradan vatandaşların medya sansürü deneyimine, diğer taraftan da “yeni” ve özgürleştirici olduğu iddia edilen alternatiflere erişime çekmiştir. Bu bağlamda mevcut çalışma medya tüketiminde çevrimiçi alternatiflerin varlığında algılanan medya kısıtlamalarının vatandaşların demokrasiyle ilgili değerlendirmelerini nasıl etkilediğini Arap Barometresinin üçüncü dalgası üzerinden araştırmaktadır. Bölgeden on farklı ülkeyi kapsayan bir örneklem üzerinde yapılan istatistiksel analizler demokrasiyi eleştirme özgürlüğüne dayalı olarak kavramsallaştıran bireylerle sınırlandırılmış olup sansür algısının siyasi haber ve bilgi arayışında internet kullanımı yoluyla dolaylı olarak demokratik arzla ilgili daha olumsuz değerlendirmelere yol açtığını ortaya koymuştur. Bulgular geleneksel medyadaki sansür algısı ile internet üzerinden siyasi haber ve bilgi arayışı arasında pozitif bir ilişkiyi ortaya çıkarırken, internet kullanımı ile demokratik arz arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Medya özgürlüğü, İnternet kullanımı, Siyasi iletişim, Demokratik tutumlar, Kamuoyu, Nicel araştırma yöntemleri.*

LOOKING AT THE CENSORED MIRROR: PERCEIVED SUPPLY OF DEMOCRACY IN RESTRICTED INFORMATION ENVIRONMENTS

Abstract

Despite the increasingly heavy regulations around the world, internet has remained relatively freer than traditional media in many places. This has resulted in internet to be considered as an alternative in cases of media freedom violations, and attracted scholarly attention on citizens' democratic experience with media censorship while accessing “new” and supposedly liberating alternatives. In this context, this manuscript explores how perceived media censorship influences citizen assessments about democracy in the presence of online alternatives. By statistically analyzing the third wave of the Arab Barometer, this research provides empirical evidence particularly for citizens conceptualizing democracy primarily based on the freedom to criticize. Findings from a sample of ten countries from the region demonstrate that perceived censorship leads to more negative assessments of democratic supply via political internet use. Namely, while a positive relationship was observed between perceived censorship in the traditional media and using the internet for seeking political news and information, a negative relationship was found between political internet use and the perceived supply of democracy.

Keywords: *Media freedom, Internet use, Political communication, Democracy attitudes, Public opinion, Quantitative research methods.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilkent Üniversitesi, İletişim ve Tasarım Bölümü, ANKARA.
e-posta: aysenur.dal@bilkent.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-2868-0282>)

1. Giriş

Özgür bir medya fikrinin iyi işleyen bir demokrasinin yürütülmesi açısından vaat ettikleri düşünüldüğünde, medya ve demokratik yönetim arasındaki bağlantı her zaman ilgi çeken bir konu olmuştur. Bilinçli vatandaşlardan oluşan bir kitle yaratma ve temel kurumları yaptıklarından ve işleyişlerinden sorumlu tutma konusunda uzun süredir kuramlaştırılmış potansiyeline rağmen, geleneksel medya (televizyon, gazete vb.) çoğu zaman kendini hükümetlerle sürekli bir mücadele içinde bulmaktadır. Göreceli olarak daha özgür olduğu iddia edilen bağlamlarda bile kendini gösteren bu süregelen mücadele, internetin siyasi iletişimdeki büyüyen varlığından ötürü büyük beklentilere yol açmıştır. Diğer bir deyişle, çevrimiçi iletişim fırsatları, farklı bilgilere ve bakış açılara daha verimli ve hızlı erişime sahip sıradan vatandaşlara ideal olarak sunduğu geniş çaplı bireysel irade ile birlikte farklı bir boyut getirmiştir. Sıklıkla geleneksel medyanın becerileri ve etki alanıyla karşılaştırılan bu daha yeni ve teoride daha demokratik siyasi bilgiyi üretim, yayma ve ona erişim yolları, “eleştirel vatandaş” kavramının anlamını hem demokratik hem de demokratik olmayan ortamlar için sorgulatmıştır (Norris, 1999).

Dünya çapında giderek daha ağır düzenlemelere maruz bırakılan internet birçok yerde geleneksel medya kuruluşlarına göre *nispeten* daha özgür kalmıştır. Bu durum, internetin medya özgürlüğü ihlallerinde kitle iletişim araçlarına bir alternatif olarak kabul edilmesine yol açmış ve akademik ilgiyi bir taraftan sıradan vatandaşların medya sansürüyle olan demokratik deneyimine, diğer taraftan da “yeni” ve daha özgürleştirici olduğu iddia edilen alternatiflere erişime çekmiştir.

Bu makale, çevrimiçi alternatiflerin varlığında algılanan medya kısıtlamalarının vatandaşların demokrasiyle ilgili değerlendirmelerini nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Kitle iletişim araçları kullanılırken algılanan sansürün siyasi bilgi arayışında çevrimiçi kaynakların daha sık kullanımı ile ilişkili olduğunu ve bu durumun vatandaşların demokrasi arzı hakkında daha karamsar değerlendirmelerde bulunmasına yol açtığını önermektedir. Medya ve demokrasi arasındaki ilişki, vatandaşların demokratik yönetimle ilgili algılarının önemi ve medya sansürüne karşı direncin yanı sıra, internet kullanımının bu süreçlerde potansiyel olarak oynadığı rol üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılarak kuramsal altyapı oluşturulmuştur. Daha sonra, Arap Barometresi Anketinin üçüncü dalgası istatistiksel olarak analiz edilerek, mevcut literatür ışığında ortaya konulan hipotezler için ampirik kanıtlar sunulmuştur. Bulgular geleneksel medyadaki sansür algısı ile internet üzerinden siyasi haber ve bilgi arayışı arasında aynı yönde, internet kullanımı ile demokratik arz arasında ise ters yönde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Son olarak, mevcut araştırmadan kaynaklanan çıkarımlar ve yöntemsel kısıtlamalara ek olarak bu araştırmanın sonraki adımları tartışılmıştır.

2. Önceki Çalışmalar ve Kuramsal Altyapı

Demokrasi kavramı sıradan vatandaşların demokrasiyi anlama ve tanımlama şekillerinde tezahür eden farklı kuramsal kökler üzerine kuruludur. Kimi araştırmacılar hükümetlerin yanıt verebilirliği ile özgür ve adil seçimleri de içeren kavramlara atıfta bulunarak kuramsal/usullerle ilgili tanımlara odaklanırken (ör., Dahl, 1971), diğerleri demokratik süreçlerin ifade özgürlüğü ve kadınlar için eşit haklar gibi sonuçlarını vurgulamakta (ör., Diamond, 1993) veya sosyal yardımlar, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, vb. konulara istinaden demokrasinin ekonomik temellerine atıfta bulunmaktadır (ör., Marshall, 1992). Demokratik konsolidasyonun oluşabilmesi için demokrasinin rejimler tarafından vatandaşlara arz edilmesi ve vatandaşlar tarafından en tercih edilen yönetim biçimi olarak istenmesi gerektiğinden demokrasi fikri, demokratik bir ortamda yaşamak isteyen vatandaşlar olmadığında anlamını kaybeder (Mattes ve Bratton, 2007; Nisbet vd., 2012). Aynı şekilde, demokrasi arzı demokrasinin daha iyi bir şekilde yürütülmesi için hangi iyileştirmelerin gerektiğine dair bir çıkış noktası rolü oynadığından özellikle önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, sıradan vatandaşların Freedom House, Polity IV derecelendirmeleri gibi eksper görüşü ya da demokratik kurumların kalitesini baz alan ülke değerlendirmelerinin önerdikleriyle hemfikir olamayabileceği düşünüldüğünde, herhangi bir ülkenin demokrasiyle verdiği sınav incelenirken vatandaş tutumları ayrıca göz önüne alınmalıdır. Diğer bir deyişle, uzmanlar herhangi bir hükümetin önceden belirlenmiş kriterlere göre demokrasi düzeyini arz etmediğini raporlarsa da, vatandaşlar aynı arzı bireysel farklılıklara dayalı olarak olumlu bir şekilde görebilir (Nisbet, Kamenchuk ve Dal, 2017). Örneğin, uyum kuramına uygun olarak, vatandaşların bir yönetimin demokratik bir şekilde işlemesi için ne gerektiğine dair inançları, hükümetlerin demokratik

performansından duydukları memnuniyet düzeyini etkilemektedir (Anderson ve Guillory, 1997; Miller vd., 1997). Aynı şekilde, kavramsallaştırma sırasında seçim bileşenlerine öncelik veren vatandaşlar, seçime giden sürecinin özgürlüğüne ve adilliğine bakmaksızın, seçimlerin sadece var olmasının yönetimlerini demokrasi olarak adlandırmak için yeterli olduğunu hissedebilir. Alternatif olarak, vatandaşlar önceden sahip olunan inançlarla tutarlı sonuçlara ulaşma isteğiyle, güdülenmiş bir akıl yürütme sürecinden geçerek, üzerinde etraflıca düşünülmüş bir değerlendirmede bulunmaksızın, demokrasi arzını genel olarak hükümeti ne kadar onayladıklarına bağlı olarak yorumlayabilmektedir (Kunda, 1990; Taber ve Lodge, 2016). Bu nedenle, uzmanların değerlendirmelerinden bağımsız olarak, vatandaşların demokrasi arzını nasıl deneyimledikleri ve yorumladıkları, bireysel seviyedeki farklılıklara bağlı olabilir.

Vatandaşların demokrasi arzıyla ilgili algılarını dayandırdıkları bilgi kaynakları, genel değerlendirmelerinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu açıdan, bireylerin siyasi sosyalleşmesinin gerçekleşme biçimleri (ör. medya kullanımı üzerinden), hükümetlerinin performansına ilişkin olarak ortaya çıkan tutumları, inançları ve görüşleri hakkında bilgi sağlayabilir. Genel anlamda, medyanın eşik bekliliği (Shoemaker ve Vos, 2009), gündem belirleme (McCombs, 2018) ve çerçeveleme (Entman, 2007) süreçleri üzerinden siyasetle ilgili kamuoyunun şekillendirilmesi ve yönlendirilmesinde oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, medya yalnızca vatandaşların demokrasi arzına ilişkin değerlendirmelerinde esas alabileceği bilgileri sağlamakla birlikte, medyanın özgürlük düzeyiyle ilgili sivil özgürlüklerin hükümet tarafından ne ölçüde sağlandığını ortaya koyduğundan, demokratik yönetim için bir gösterge görevi de görür.

Demokrasi konusunda başarısız addedilen, gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen kamuoyu araştırmalarına bakıldığında, Dalton, Shin ve Jou (2007) vatandaşların demokrasi tanımlarını çok yaygın bir şekilde ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü dahil, sivil özgürlüklere dayandığını ortaya koyar. Daha genel bir kavram olarak, medya özgürlüğü hem pozitif hem de negatif özgürlüklerle ilişkilendirilebilir (Berlin, 1958; Stoycheff, 2013). Bir taraftan bilgiyi artırarak, farklı görüşlere zemin hazırlayarak ve özgür düşünce ve katılımı teşvik ederek, vatandaşların kendilerini gerçekleştirmesini sağlar. Diğer taraftan ise, sansürden, medya erişimine yönelik kısıtlamalardan, gazetecilere karşı şiddetten, vb. bağımsız bir özgürleşmeyi temsil eder.

Ülkeler seviyesinde, özgür medya insan haklarına saygıyı ve devlet kurumlarında şeffaflığı teşvik eder ve hükümetleri halkın gözünde siyasi ve ekonomik performansları için sorumlu tutarak bir denetim ve denge mekanizması işlevi görür (Ojo, 2002; Groshek, 2011; Voltmer, 2008). Birey seviyesinde ise özgür medya siyasi meselelerle ilgili bilgi düzeyini ve bir kurum olarak medyaya duyulan güveni artırmanın yanı sıra (Becker ve Vlad, 2011; Leeson, 2008), farklı inanç ve görüşlerin gazetecileri ve medya kuruluşlarını koruyan yasalarla birlikte tanınmasını, saygı görmesini ve yayılmasını sağlar ve vatandaşlara demokratik ilkeleri ve uygulamaları tanıtır. Bu da, demokratikleşme sürecinde temel bir aşağıdan yukarıya bileşen görevi görür (Norris, 2001; Mickiewicz, 1999).

Bu nedenle, özgür medya hem ilgili aktörleri siyasi gücün kötüye kullanımından caydırarak hem de kamusal alanda hükümet kontrolünden bağımsız, çoğulculuğa dayalı bilgi alışverişi yollarını teşvik ederek, sonuç odaklı, vatandaş merkezli bir bakış açısından bakıldığında demokrasinin tesisinde tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Benzer şekilde, vatandaşların medya özgürlüğünün ne ölçüde kusurlu olduğu (veya bu özgürlüğün yokluğu) konusundaki algılarının sonuçları, siyasi iletişim üzerinde çalışanlar için önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Bu noktada sorulması gereken soru, özgür bir medyaya erişim engellendiğinde ne olduğudur. Demokratik olmayan devletler hem kitle iletişim kurumları hem de gazeteciler üzerinde baskı kurarak, bilgi akışı üzerinde sahip oldukları sistematik kontrolleriyle bilinir. Bunun sonucunda vatandaşların karar verme ve siyasi öğrenme süreçleri üzerinde ciddi sınırlamalar oluşur (Geddes ve Zaller, 1989; Leeson, 2008). Çevrimiçi sansür başlı başına yakın analiz gerektiren önemli bir olgu olsa da internet bu anlamda iletişim için *nispeten* daha özgür bir alan vaat eder.

Siber ütopyacıların internetin özgürleştirici ve demokratikleştirici potansiyellerine ilişkin olarak başlarda ortaya koyduğu iyimserliğe karşın (ör., Shirky, 2008), siber şüpheler aynı teknolojilerin vatandaşları sınırlandırma amacıyla kullanıma ihtimalini öne sürmüştür (ör., Morozov, 2011). Bu bağlamda, Arap Baharı çevrimiçi iletişim teknolojilerinin sokak protestolarının organizasyonunu kolaylaştırarak veya baskı altındaki bireylerin hüsrani ve öfkeli hakkındaki uluslararası farkındalığı artırarak kitleleri ortak sıkıntılar etrafında harekete geçirmede

oynayabileceği potansiyel rol açısından ilginç bir süreçtir (Hussain ve Howard, 2013). Siber optimistleri şaşkırtan bir şekilde, olaylar oldukça heves kırıcı şekilde gelişmiştir. Arap Baharı öncesinde halihazırda öne sürülmüş olsa da Arap dünyasındaki halk protestoları, sosyal hareketleri mümkün kıldığı için övülen teknolojilerin hükümetler tarafından baskı amaçlı kullanabileceğini daha da bariz bir şekilde ortaya koymuştur (Rod ve Weidmann, 2015).

Hükümetler internetin özgürleştirici potansiyelleriyle çeşitli baskı yöntemlerine başvurarak başa çıkma konusundaki kararlılıklarını net bir şekilde sergilemiştir. Bu yöntemler bazen yasal çerçevelerin ağırlaştırılmasıyla halk arasında korku oluşturmayı veya dijital teknolojilerin siyasi amaçlarla kullanılmasının sonuçlarıyla ilgili belirsizlikler yaratmayı içermiş, bazı durumlarda ise vatandaşların teknolojilere erişimi önüne engeller (ör., web sitelerinin yasaklanması, bağlantı hızının düşürülmesi, vb.) konulması biçiminde meydana gelmiştir (Roberts, 2018; Sanovich vd., 2018). Bununla birlikte, sıradan internet kullanıcılarının da kullanabildiği yasak delme teknolojilerinin sunduğu fırsatlar düşünüldüğünde, bu durum aslında dünya çapındaki farklı bilgi ortamlarında gözlemlendiği üzere, bir taraftan giderek daha yaratıcı ve etkili hale gelen baskı teknolojilerinin hükümetler tarafından kullanımı, diğer taraftan ise çevrimiçi sınırlamaları atlatmaya yönelik araçların tasarımı ve dağıtımı üzerinde çalışanlar arasında bir silahlanma yarışı olarak gerçekleşmiştir.

Fakat bu dinamiklere bakılmaksızın, internetin sınırlandırılmış kitle iletişiminde ideal olarak alternatif sunması, vatandaşların demokrasiyle iyi veya kötü tecrübeleri ve bunlarla ilintili değerlendirmeleriyle doğrudan ilgili olduğu için araştırmacıların ilgisini çekmeye yetmiştir. Medya özgürlüğünün düşük olduğu ortamlarda, ulusal kitle iletişim araçları sıklıkla hükümetlerin sözcüsü olarak hareket ederken resmi anlatı ve bilgileri, hükümetçe onaylanmış (ya da onaylanması muhtemel) bir şekilde yaymaktadır (Larreguy ve Marshall, 2019). Bu da, vatandaşların inanışlarını bunlara göre güncellemelerine yol açar (Gerber ve Green, 1999). Buna karşılık, hükümet gözetiminden görece bağımsız çevrimiçi kaynaklar aksi durumda kısıtlanacak olan karşı anlatıları, alternatif bakış açıları ve siyasi bilgileri bu ortamlara sunabilir. Demokratikleşme süreçleri söz konusu olduğunda, bu durum internetin *ayna tutma* işlevinin ortaya çıkmasına neden olur (Bailard, 2012). Diğer bir deyişle, vatandaşlar çevrimiçi kaynaklar üzerinden alternatif siyasi bilgi kaynaklarına maruz kaldığında, hükümetlerinin performansı ile ilgili olarak ana akım medyada sansürle ayıklanmış olabilecek, daha geniş bir dizi eleştirel habere ve yoruma erişim sahibi olabilir.

2.1. Erişilebilir Çevrimiçi Alternatifler Karşısında Sansürlü Kitle İletişim Araçları

İnternet ortamında erişilebilen siyasi bilgi ve haberler potansiyel miktar ve çeşitlilikleri düşünüldüğünde vatandaşların geleneksel haber kaynakları üzerinden kendilerine sunulandan farklı bir “ayna”ya bakmasını sağlar (Farrell, 2012). Bu ayna tutma süreci, vatandaşların maruz kaldığı çevrimiçi içerikler potansiyel olarak hükümet performansına ve kurumsal demokrasi arzına ilişkin alternatif bakış açıları ve bilgileri içerebileceğinden, kendi ülkeleriyle ilgili nispeten daha doğru değerlendirmeler yapmasına yardımcı olur (Bailard, 2013). Buna göre, bireylerin demokratik yönetimle ilgili olarak hükümetlerinin başarısızlıklarına dair daha dengeli bir tabloya erişme olasılığı daha yüksek olacağı için, bu tür alternatif siyasi iletişim pratikleri bireylerin sansürlü bir medya ortamındaki demokratik memnuniyetsizliğine katkıda bulunur. Dolayısıyla bu durum, bireylerin dünyanın farklı yerlerine istinaden elde edilmiş ampirik kanıtların ortaya koyduğu üzere kendilerine sunulan demokratik arz konusunda daha eleştirel olma olasılığını artıracaktır (Stoycheff ve Nisbet, 2014; Bailard, 2012; Norris, 2011).

Vatandaşların medya deneyimi, demokrasiyi nasıl kavramsallaştırdıklarıyla ilintili olarak kurumsal demokratik arzla ilgili algıları üzerinde kilit bir rol oynar. Diğer bir deyişle, medya özgürlüğünü demokratik bir toplumun temel yapı taşlarından biri olarak görenlerin algılarını tespit etmek adına, medyanın bu demokratik istekleri tatmin edecek bir şekilde performans gösterip göstermediği özel dikkat gerektirir. Psikolojik düzeyde, bireyler arzu ettikleri medya özgürlüğü sunulmadığında ya soğutma etkisine maruz kalabilir ya da tehdit altında hissedebilir ve sonunda, verilmeyen özgürlüklere yeniden kavuşmak için duruma tepki göstermeye istekli olabilir (bir inceleme için bakınız Roberts, 2020). Örneğin, Çin’de saygın bir yüksek eğitim kurumundaki üniversite öğrencileri ile yapılmış kapsamlı bir alan deneyi, herhangi bir bilgiye ulaşma konusunda isteksiz olmanın o bilginin hali hazırda sansürlenmiş olmasından daha belirleyici bir faktör olduğunu ve alternatif kaynaklara maruz kalmanın bu isteklilik konusunda önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Chen ve Yang, 2019). Başka bir ifadeyle, belli bir süre sansürlenmiş mecralara alternatif sunan kaynakları kullanan bireyler sansürlenmiş bilgiye ulaşma

konusunda zamanla daha istekli hale gelmektedir. Bu durum Bailard'ın (2013) yukarıda bahsi geçen "ayna tutma" işlevinden farklı olarak internetin kullanıcılara "pencere açma"sı olarak adlandırdığı işleve yerinde bir örnek teşkil etmektedir. Alternatif kaynaklar üzerinden erişilen bilgiler ve hatta bizzat bu kaynakları kullanabilme tecrübesi bireylere demokrasi açısından nelerin olasılık dahilinde olabileceği konusunda fikir verir. Bu fikir bir bakıma bireyin içinde bulunduğu mevcut durumu anlamak adına tuttuğu aynanın sınırlarını da belirler.

Bu bağlamda, sansürsüz bilgilere erişme özgürlüğünü geri kazanmanın açık bir yolu, görel olarak daha az kontrol edilebilen alternatif kaynaklara yönelmek olacaktır. Daha önce farklı bağlamlarda ortaya konduğu üzere, sansüre karşı güdülenmiş direniş, siyasi bilgi arayış ve paylaşımında alternatif medya kuruluşlarına yönelmenin arkasındaki temel bir faktördür (Behrouzian, 2018; Behrouzian, Nisbet, Dal ve Çarkoğlu, 2016; Dal ve Nisbet, 2020; Nisbet, Kamenchuk ve Dal, 2017;). Bireylerin kaybedilmiş özgürlükleri yeniden tesis etme motivasyonunu ifade eden psikolojik tepkisellik kuramından yola çıkarak (Brehm, 1972), söz konusu kavram bireylerin kitle iletişim araçlarının özgürlüğü karşısındaki tehditleri azaltma çabalarının anlaşılması için bir çerçeve sunar ve daha özgür ve çeşitli olarak algılanan çevrimiçi kaynaklar gibi alternatif bilgi kaynaklarının kullanımını bir tepkisellik biçimi olarak öngörür (Chadwick, 2006; Farrell, 2012). Bu durum, sosyal medya ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ampirik bir şekilde ortaya koyan çalışmaların (örn. Boulianne, 2015; Jha ve Kodila-Tedika, 2020) bulgularına yol açan muhtemel mekanizmalardan biri olarak görülebilir.

2.2. Mevcut Çalışma

Genel olarak, önceki çalışmalarda, yukarıdan aşağı kurumsal demokrasi arzıyla ilgili algıları vatandaşların kavramsallaştırmalarındaki farklı odak noktalarına değinen bir çerçeve içinde incelemenin nihai olarak belirli bir bağlamdaki demokratik deneyimin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağladığı gösterilmiştir. Bu makalede temel olarak, "hükümeti eleştirme özgürlüğü"nü demokrasinin temel bir bileşeni olarak gören bireyler açısından kitle iletişim araçlarındaki algılanan sansür ile algılanan demokrasi arzı arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Böylece, vatandaş algı ve değerlendirmelerinin önemi vurgulanırken, araştırma demokrasiyi belirli bir şekilde kavramsallaştıranlarla da sınırlandırılmıştır.

İncelenen literatür ışığında, kitle iletişim araçlarındaki sansür farkındalığının demokrasiyi hükümeti özgürce eleştirebilmekle ilişkilendiren vatandaşların gözünde daha düşük bir demokrasi arzına yol açması beklenmektedir (H1). Bunun yanında, yine kitle iletişim araçlarının sansürlendiği algısının siyasi bilgi arayışı için internete yönelme ile pozitif yönde bir ilişki göstereceği (H2), bu tip bir internet kullanımının da ayna tutma süreçleri ile demokratik arz konusunda olumsuz değerlendirmelerle ilişkili olacağı (H3) hipotezleri kurulmaktadır. Buna göre, bu araştırmanın demokrasiyi ifade özgürlüğüne dayalı olarak kavramsallaştıranlara odaklandığı dikkate alındığında, algılanan sansürün özgürlük karşısında ciddi bir tehdit oluşturacağı varsayılmaktadır. Aynı zamanda, sınırlandırılmış bilgi ortamlarında çevrimiçi platformların geleneksel medya kanallarına nazaran sahip olduğu görece özgürlük ışığında internet kullanımının bir hafifletme stratejisi işlevi olduğu ön kabulünde bulunmaktadır. Sonuç olarak, bireylerin hükümetinkilerle ters düşen anlatıların yanı sıra hükümet performansıyla ilgili olarak kitle iletişim araçlarında dillendirilmeyen bilgilerle karşılaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu düşünüldüğünde, internet kullanımları algıladıkları demokrasi arzının daha düşük olmasına neden olacaktır. Özetle, aşağıdaki hipotezler öne sürülmektedir:

H1: Ana akım medyadaki algılanan sansür ile algılanan demokrasi arasında ters yönlü bir ilişki vardır

H2: Ana akım medyadaki algılanan sansür ile siyasi haberler için internet kullanımı arasında aynı yönde bir ilişki vardır.

H3: Siyasi haberler için internet kullanımı ve algılanan demokrasi arzı arasında ters yönlü bir ilişki vardır.

H4: Siyasi haberler için internet kullanımı, ana akım medyadaki algılanan sansür ile algılanan demokrasi arzı arasındaki ters yönlü ilişkiye aracılık eder.

Şekil.1. Önerilen Kuramsal Mekanizma

3.Yöntem

3. 1. Veri kaynağı ve Çalışmanın Yapıldığı Bağlam

Yukarıda listelenmiş hipotezlerin analizinde Arap Barometresi Anketi'nin 2012-2014 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan üçüncü dalgası kullanılmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda Cezayir (N = 263), Mısır (N = 252), Irak (N = 329), Ürdün (N = 381), Kuveyt (N = 329), Libya (N = 246), Fas (N = 153), Filistin (N = 276), Sudan (N = 384) ve Yemen'i (N = 253) kapsayan bir ülke örnekleme odaklanılmıştır. Arap Barometresi Anketi bir çoklu ülke anketi olup Müslümanların çoğunlukta olduğu bağlamlarda bireylerin tutum, inanış ve değerlerinin ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Anketin üçüncü dalgası, Arap Baharı protestolarının ardından Aralık 2012 - Nisan 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yalnızca 18 yaş ve üstü yetişkinlerin dahil edildiği anketin ülke bazlı örneklemeleri, ilgili ülkeyi ulusal olarak temsil edecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, örneklem oluşturulurken tabakalara ayırma ve kümelendirme teknikleri kullanılmış ve anketler yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir.

Ülke seçimi, Freedom House tarafından belirlenmiş ülkelerde basın yasal, siyasi ve ekonomik boyutlarını dikkate alan, 2012-2014 yılları için yayımlanmış Basının Özgürlüğü (Freedom of the Press) raporlarına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir (detaylı bilgi için bkz. Freedom House, 2013; 2014; 2015). Seçilen ülkeler ya üç kategoride birden "Özgür Olmayan" şeklinde raporlanmış ya da genel olarak "Kısmen Özgür" olarak kodlanmış olsalar da Kuveyt ve Libya örneğinde olduğu üzere ilgili senelerde en az bir sene basın özgürlüğünün siyasi boyutu açısından özgür olmayan ülkelerle aynı veya daha düşük skorlara layık görülmüşlerdir. Bununla birlikte, seçilen ülke hükümetlerinin kendi politikaları dahilinde kullandığı sansür uygulamalarının farklılıklar gösterdiği belirtilmelidir.

Bu bağlamda, bu ülkeleri çalışan bağımsız kuruluşlarca gözlemlenip rapor edildiği üzere çalışmanın kapsadığı yıllar arasında basın özgürlüğü açısından sıkıntı yaratan durumlara verilebilecek örnekler şu şekildedir: Mısır'da ulusal güvenliği tehdit ettiği iddia edilen konularda haber yapan El Cezire gazeteciler tutuklanmış ("Mısır'da üç gazeteci 100 gündür tutuklu," 2013), Cezayir'de çalışmanın kapsadığı süreçten kısa bir süre önce gazetecilere yönelik para ve hapis cezaları ağırlaştırılmıştır (Freedom House, 2013). Irak'ta süregelen internet kısıtlamaları ve ülkedeki gergin siyasi atmosfer, haber yapım süreçlerini güvenlik açısından bir hayli tehlikeli hale sokmuş ve birçok gazetecinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Freedom House, 2014). Libya ise yer yer skorları özellikle vatandaş gazeteciliği gibi alternatifler sayesinde artış gösterdiyse de Kaddafi sonrası dönemde gazeteciler için en tehlikeli yerlerden sayılmıştır ("Libya still extremely dangerous," 2014). Kuveyt'te gazetecilerin alabileceği cezalarda ciddi bir artış öneren medya kanunu hükümet tarafından kabul edilmiş ve Kuveyt Emir'ini eleştirdiği gerekçesiyle bazı gazeteciler cezalandırılmıştır (Freedom House, 2014). Birçok kuruluşa göre basın özgürlüğü listesinin sonunda yer alan Sudan'da gazetelerin kapatılması ve gazeteci tutuklamalarına devam edilmiş ("Government uses repeated seizures to harass newspapers," 2014) ve basın özgürlüğü açısından benzer bir durumda olan Yemen'de ise gazetecilerin maruz kaldığı fiziksel saldırıların yanı sıra üzerlerindeki hükümet ve Husi hareketi kaynaklı siyasi baskılar artmıştır (Freedom House, 2015). Son olarak, Filistin'in basın özgürlüğü skorları o dönemki siyasi konjonktür sonucu kısa bir süre için nispeten artış göstermişse de bu değişim raporlardaki 'özgür değil' kategorisinden çıkması için yeterli olmamıştır (Reporters without Borders, 2013).

Mevcut çalışmanın medya özgürlüğü ve demokrasi arzı algılarına odaklandığı dikkate alınarak, analizler yalnızca adı geçen Arap ülkelerindeki "hükümeti eleştirme özgürlüğü"nü demokrasinin en önemli veya en önemli ikinci özelliği olarak belirtenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda elde edilen 2866 katılımcı tüm örneklemin %23'ünü oluştururken, dahil edilen ülkelerin bazılarında analiz için dikkate alınan katılımcıların yüzdesi diğerlerine nazaran daha düşük olmuştur (ör. Fas ve Libya). Bununla birlikte, geri kalan ülkelerin çoğunda, "hükümeti eleştirme özgürlüğü"nü demokrasinin çok önemli bir özelliği olarak gören katılımcıların yüzdesi, uyum kuramına uygun olarak analiz için dikkate alınan toplam kısma demografik dağılım açısından benzerdir. Bu

potansiyel temsil problemi ile hükümetlerin medya özgürlüğüne karşı aldıkları önlemlerdeki ülke farklılıklarını kontrol etmek için, analizlerde ülkeler için ayrıca sabit etkiler kullanılmıştır.

3. 2. Değişkenler

Analizlerde kullanılan başlıca değişkenler ana akım medyada algılanan sansür, internetin siyasi haberler için kullanımı ve algılanan demokrasi arzı olarak sıralanabilir. Ana akım medyada algılanan sansür, katılımcılara hükümetin siyasi olaylarla ve muhalefetin tutumlarıyla ilgili medya haberlerini günlük basında engellediğini düşünüp düşünmedikleri sorularak ikili şekilde ölçülmüştür. İnternetin siyasi haberler için kullanımı, yüksek puanların internet üzerinden daha sık siyasi haber tüketimine işaret ettiği 5 puanlık bir ölçek (1 = 'Takip etmiyorum,' 5 = 'her gün') kullanılarak ölçülmüştür. Algılanan demokrasi arzı ise katılımcıların görüşlerine göre ülkelerinin ne ölçüde demokratik olduğunu 11 puanlık (0 = 'Hiç demokratik değil,' 10 = 'Olabilecek en büyük ölçüde demokratik') bir ölçekle değerlendiren anket maddesi üzerinden ölçülmüştür.

Analizlerde başlıca değişkenler arasındaki öne sürülen ilişkileri etkilemesi muhtemel bazı değişkenler kontrol edilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle hükümeti eleştirme özgürlüğüne demokrasinin vazgeçilmez bir parçası olarak öncelik veren vatandaşların oluşturduğu son örneklemin analizinde dört demografik değişken kontrol edilmiştir. Bu kontrol değişkenleri yaş, cinsiyet, kişisel ekonomik durum ve eğitim durumundan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ve cinsiyetlerini kendileri öz-bildirim maddelerinden alınmış ve erkekler 1 olarak kodlanmıştır. Katılımcılardan mevcut kişisel ekonomik durumlarını 1'den 4'e kadar bir ölçekte derecelendirmesini isteyen madde ters şekilde kodlanmış, daha yüksek değerler daha iyi ekonomik duruma (1 = 'Çok kötü', 4 = 'Çok iyi') işaret etmiştir. Eğitim durumu ülkeler arasında dört puanlık bir ölçekte yeniden kodlanmış, daha yüksek puanlar daha yüksek eğitim durumunu ifade etmiştir (1 = 'Hiç eğitim almamış', 2 = 'İlkokul mezunu', 3 = 'Ortaokul mezunu', ve 4 = 'Ortaokul seviyesinin üstünde herhangi bir eğitim almış').

Diğer kontrol değişkenleri ise siyasete duyulan ilgi, mevcut hükümetin performansından duyulan memnuniyet, siyasi haberler için günlük yazılı basın ve televizyon kullanımı ve haberlere yönelik genel dikkattir. Katılımcılara siyasete duydukları ilgiyi 1 ve 4 arasında bir ölçekte soran madde ters kodlanmış, daha yüksek puanlar siyasete duyulan daha fazla ilgiyi ifade etmiştir (1 = 'Hiç ilgili değilim,' 4 = 'Çok ilgiliyim'). Hükümet performansından duyulan memnuniyet, 10 puanlık bir ölçek (0 = 'Kesinlikle memnun değilim,' 10 = 'Kesinlikle memnunum') kullanılarak ölçülmüştür. Katılımcılara siyaset haberleri için günlük yazılı basın ve televizyon kullanımlarının sıklığını soran madde, 5 puanlık bir ölçekte (1 = 'Hiç takip etmiyorum', 5 = 'Her gün takip ediyorum') yer almış, daha yüksek puanlar basılı medyada ve televizyonda daha sık haber tüketimini ifade etmiştir. Son olarak, haberlere yönelik genel dikkat, siyasete duyulan ilgiyle aynı şekilde yeniden kodlanmış, daha yüksek puanlar daha büyük ölçüde haber takibini ifade etmiştir. Değişkenlere ait betimsel değerler Tablo 1'de detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Betimsel Değerleri

Değişken	N	M	SD	Min.	Maks.
Cinsiyet	2866	.52	.50	0	1
Yaş	2866	35.8	13.08	18	89
Eğitim Durumu	2859	2.57	.91	1	4
Ekonomik Durum	2758	2.38	.96	1	4
Siyasete Duyulan İlgi	2841	2.28	.97	1	4
Hükümet Hakkındaki Memnuniyet	2768	4.06	2.99	0	10
Siyasi Haberleri Takip Yakınlığı	2852	2.52	.96	1	4
Siyasi Haberler İçin Yazılı Basın Kullanımı	2848	2.50	1.49	1	5
Siyasi Haberler İçin Televizyon Kullanımı	2862	4.20	1.23	1	5
Ana Akım Medyada Algılanan Sansür	2371	.58	.49	0	1
Siyasi Haberler İçin İnternet Kullanımı	2847	2.36	1.63	1	5
Demokrasinin Algılanan Arzı	2725	4.48	2.85	1	5

3. 2. Analiz Stratejisi

Önerilen kuramsal mekanizmaya dayalı olarak, algılanan sansür ve algılanan demokrasi arzı arasında, siyasi haberler için internet kullanımı aracılığıyla dolaylı bir ilişki olduğu hipotezi öne sürülmektedir. Analizler kapsamında, önerilen basit aracı değişken ilişkisini incelemek için Hayes'in (2013) PROCESS makrosu kullanılmıştır. Bu makroda en küçük kareler yöntemi ışığında çoklu regresyon analizleri yapılmaktadır. Bunun yanında, bağımlı değişken üzerinde önemli bir aracılık etkisi tespit etmek için, %95'lik güven aralığında toplam 1.000 örnekleme *bootstrap* yöntemi uygulanmaktadır.

4. Sonuçlar

Bireyler tarafından algılanan sansürün, algılanan demokrasi arzı üzerinde siyasi haberler için internet kullanımı yoluyla oluşturduğu dolaylı etkiyi inceleyen aracılık analizinin regresyon sonuçları, standartlaştırılmamış katsayılar ve *bootstrap* yöntemine tabi tutulmuş standart hatalarla birlikte Tablo 2'de gösterilmiştir. Model 1 önerilen aracılık ilişkisinin ilk ayağı olan ve siyasi haberler için internet kullanımını öngören basit bir doğrusal regresyonu temsil etmektedir. Bu modele göre, algılanan sansür ile internet kullanımı arasında aynı yönde, istatistiksel olarak önemli bir ilişki bulunmaktadır ($b = .15, p < .05$).

İlk hipotezi destekleyen bu sonuç, basında sansür algısına sahip olanların, diğer değişkenler kontrol edildiğinde, siyasi haberler için daha sık internet kullandığını göstermektedir. Sonuçlar, siyasi konulara ilgi duymanın ($b = .21, < .001$) ve yazılı basını günlük olarak daha sık kullanmanın da ($b = .31, < .001$) ana akım medyada sansür olduğunu düşünmeyle alakası olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, hükümet hakkındaki memnuniyetin düşüklüğünün de ($b = -.03, < .01$) algılanan sansür ile ilintili olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle, sansür olmadığını düşünenler hükümeti destekleyen bireylerdir. Bu durum literatürdeki Behrouzian, Nisbet, Dal ve Çarkoğlu (2016) ile Nisbet, Kamenchuk ve Dal (2017) gibi çalışmaların sansürlü medya bağlamları için öne sürdüğü bulgular ile uyumludur. Bunlara ek olarak, erkek olmak ($b = .20, p < .001$), genç olmak ($b = -.03, < .001$), eğitilmiş olmak ($b = .28, < .001$) ve ekonomik olarak iyi durumda olmak ($b = .11, p < .01$) ana akım medyada sansür algısının demografik göstergeleridir.

Tablo 2. Analiz Sonuçları

	Model 1	Model 2
Değişken	<i>b</i> (SE)	<i>b</i> (SE)
Cinsiyet	.20(.06)**	.06(.10)
Yaş	-.03(.00)***	-.01(.00)**
Eğitim Durumu	.28(.04)***	.06(.06)
Ekonomik Durum	.11(.03)**	.15(.06)**
Siyasete Duyulan İlgi	.21(.05)***	-.05(.07)
Hükümet Hakkındaki Memnuniyet	-.03(.01)**	.57(.02)***
Siyasi Haberleri Takip Yakınlığı	.08(.05)	.06(.08)
Siyasi Haberler İçin Yazılı Basın Kullanımı	.31(.02)***	.03(.04)
Siyasi Haberler İçin Televizyon Kullanımı	.03(.03)	.07(.05)
Ana Akım Medyada Algılanan Sansür	.16(.06)**	-.36(.10)***
Siyasi Haberler İçin İnternet Kullanımı	-	-.10(.04)**
Ülkeler için Kukla Değişkenler	Var	Var
Regresyon Sabiti	1.14(.21)***	2.39(.36)***
Açıklanan Varyans (%)	35.56	44.57

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$. Standardize edilmemiş katsayılar ve bootstrap edilmiş standart hatalar bildirilmiştir. Ülkelerin etkisi kukla değişkenler aracılığıyla kontrol edilmiş olup sabit etki katsayıları tabloda ayrıca belirtilmemiştir.

Model 2, algılanan demokrasi arzını öngören basit bir doğrusal regresyonu temsil etmektedir. Hem internet kullanımı ($b = -.10, < .01$) hem de algılanan sansür ($b = -.36, p < .001$) ile algılanan demokrasi arzı arasında istatistiksel olarak önemli ve negatif bir ilişkiye işaret ettiğinden Hipotez 2 ve 3 için destek sağlamaktadır. Bu iki ana bağımsız değişkene ek olarak, hükümetten memnun olmanın da demokrasi arzı ile ilişkili olduğu görülmektedir ($b = .57, p < .001$). Tablo 2’de gösterildiği üzere, genç olmak ($b = -.01, p < .01$) ve ekonomik olarak iyi bir durumda olmak ($b = .15, p < .01$) daha yüksek algılanan demokrasi arzının demografik göstergeleridir.

Hipotez 4’te öne sürülen aracılı ilişki açısından sonuçlar algılanan sansürün demokrasi arzı üzerinde siyasi haberler için internet kullanımı yoluyla önemli bir dolaylı etki uyguladığını göstermektedir ($b = -.01, GA[-.04, -.00]$). Çalışma hipotezlerine göre, ana akım medyada algılanan sansür, algılanan demokrasi arzı üzerinde hem doğrudan (H1) hem de dolaylı olarak (H4) önemli bir etki yaratmaktadır. PROCESS makrosunun aracılık analizi sonuçları incelendiğinde, siyasi haberler üzerinden internet kullanımının aracılık ettiği dolaylı etki, algılanan sansürün algılanan demokrasi arzı üzerindeki toplam etkisinin %95’lik güven aralığında %4’ünü oluşturmaktadır (bu etkinin hesaplanmasındaki detaylar için bkz. Hayes, 2017). Bu bakımdan, dolaylı etki, boyutu küçük de olsa Hipotez 4 desteklenmiştir.

Sonuç olarak, aracılık analizi algılanan sansür ve algılanan demokrasi arzı arasında, siyasi haberler için internet kullanımı üzerinden dolaylı bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, dört hipotezin tamamı için destek sunulsa da dolaylı etkinin küçüklüğü, belirtilen modelin internet kullanımı üzerinden demokrasi arzının öngörülmesindeki açıklayıcı gücüyle ilgili sorular doğurmaktadır.

5. Tartışma

Medya sansürü, siyaset ile ilgili bilgi ve anlatıların üretilmesine ve yayılmasına müdahale ederek demokrasi önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu engel medya kullanımlarında geleneksel sansür araçlarına uygun medya organlarıyla sınırlı kalan bireylere nazaran çevrimiçi alternatif kaynaklardan etkili bir şekilde faydalanan aktif internet kullanıcıları için daha da öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, analizler demokrasiyi ağırlıklı olarak eleştirme özgürlüğüne dayalı olarak kavramsallaştırılanlarla sınırlanmış olup algılanan sansürün siyasi haber ve bilgi arayışında internet kullanımı yoluyla demokratik arzla ilgili daha olumsuz değerlendirmelere yol açtığı ortaya koyulmuştur. Sansüre karşı oluşan direncin yanı sıra, internetin halihazırda demokratik olmayan bağlamlarda vatandaşların demokrasiyle ilgili değerlendirmelerindeki rolü üzerine çalışmalardan yola çıkarak, hipotezler Arap Baharı sonrası dönemde Arap dünyasında gerçekleştirilen anketlerle desteklenmiştir.

Mevcut çalışmanın bulgularının ortaya koyduğu en önemli sonuç, dünyadaki bilgi ortamlarının mevcut durumu göz önünde bulundurulduğunda, medya sansürünün kamuoyunun belirlenmesinde her zaman üstünlük sahibi olmayı başarmadığıdır. En ağır şekilde sansürlenilen medya ortamlarında bile (örn. Çin ve İran), yasak delme teknolojileri, sıradan vatandaşların sansürü çeşitli şekillerde atlatmasına ve demokratik olmayan hükümetlerin susturmayı ve engellemeyi tercih edeceği kaynaklara erişmesine olanak tanır. Nitekim, geçtiğimiz yıllarda medyanın benzer şekilde sansüre maruz kaldığı ortamlarda sosyal medya platformlarının yasaklanmalarını eski kullanım seviyelerine çok kısa zamanda geri dönülmesi ve hatta bu seviyelerde rekor artışlar gözlemlenmesi bu savı destekler niteliktedir (Center for Human Rights in Iran, 2018; Letsch, 2014). Bu durum, yasak delme teknolojilerini kullanmanın pek çok bağlamda yasalara aykırı olmayışı ile birleşince ortaya bu ilginç durum çıkmaktadır. Sonuçta, sansüre karşı koymanın birincil koşulu bu sansürün farkında olmaktır (Roberts, 2020). Bu farkındalık yasak delme teknolojileri popülerleştikçe ve kullanımları kolaylaştıkça kimilerince *Streisand etkisi* olarak adlandırılan sansürlenilen bilginin daha da ilgi çeker hale gelmesi durumunun önünü açabilir (Jansen ve Martin, 2015).

Buna göre, kitle iletişim araçlarındaki anlatılar haberleri ve olayları açık veya örtülü bir şekilde hükümet lehine sunsa da alternatif kaynakların varlığı vatandaşlara hükümetlerinin demokratik performansına dair değerlendirmelerini şekillendirecek araçları sunma imkanını haizdir. Bununla birlikte, basın özgürlüğü veya cezalandırılmadan ve korkmadan eleştirme özgürlüğü gibi değerlere öncelik verenler için sansür, aksi takdirde karartılması olası bilgileri yansıtan tamamlayıcı aynalar sayesinde, medya sansürüne karşı artan direncin daha güçlü bir motivasyon kaynağı olabilir.

Bu çalışmanın bulguları yorumlanırken bazı kısıtlamalar dikkate alınmalıdır. Öncelikle, Arap Barometresi Anketi'nin üçüncü dalgası, bu çalışma kapsamında gereken ana akım medyada algılanan sansür kavramına yönelik anket maddesini içeren son dalga olduğundan daha yakın tarihli mevcut dalgaların yerine kullanılmıştır. Bu dalgayı takip eden anketlerdeki medya soruları, ana akım medyayı sadece kullanım sıklığı ile sınırlı olup detaylı sosyal medya kullanımına odaklanacak şekilde hazırlanmıştır. Bu nedenle, üçüncü dalga Arap Baharı'nı izleyen dönemin başlarında toplandığı için, o zamandan bu yana hem bölgedeki siyasi dinamiklerde hem de geleneksel ve çevrimiçi medya ortamlarında meydana gelen değişiklikler göz önüne alınarak bulgular dikkatle yorumlanmalıdır. Bunun yanı sıra, Arap Barometresi'nin tek bir dalgasının kullanıldığı bu çalışmanın kesitsel bir araştırma olduğu unutulmamalıdır. Her ne kadar test edilen kuramsal mekanizma, mevcut literatür ışığında oluşturulduysa da kullanılan veri ve yapılan analizler işaret edilen nedensellik sırası için kanıt sunmada yetersiz olarak yorumlanabilir. Bu nedenle, ilgili kuramsal mekanizmanın geçerliliğinin boyamsal araştırma yöntemleri kullanılarak teyit edilmesi mevcut çalışmanın değerine katkı sağlayacaktır.

Bir diğer kısıtlama da bireylerin siyasi haberlere erişimi ve siyasi haber tüketimi ölçümünde sosyal medyanın kullanımına yer verilmemesidir. Önceki araştırmalar sosyal medyada bulunan sosyal işaretlerin bireylerin siyasi anlamda harekete geçmesinde önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir (Bond vd., 2016). Buna ek olarak, sosyal medya platformlarının hükümetlerden gelebilen içerik kaldırma gibi talepleri yerine getirmesi ve de algoritmik kürasyon pratikleri üzerinden haber akışlarında ne gösterileceğine sıradan kullanıcıların bilemeyeceği faktörlere dayalı olarak karar verilmesi (Thorson ve Wells, 2016) gibi süreçlerin göz önüne alınması mevcut çalışmanın geliştirilmesine yardımcı olabilir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmanın genişletilmiş bir versiyonu demokratik arza ilişkin birey değerlendirmelerinin şekillendirilmesinde rol oynayan daha karmaşık bir mekanizmayı ortaya çıkarabilir. Ayrıca, bölgeye özgü özellikleri nedeniyle, bulgular diğer bağlamlar için genelleştirilememektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, önerilen kuramsal mekanizmanın diğer bağlamlar için de geçerli olup olmadığını göstermek için farklı siyasi bilgi çevrelerini incelemelidir.

Gelecekte yapılacak çalışmalar ayrıca çevrimiçi sansürün alternatif kaynaklara erişim önünde oluşturduğu güçlüklerin vatandaşların demokrasi değerlendirmelerini nasıl şekillendirdiğine de odaklanmalıdır (Shen ve Zhang, 2018). Vatandaşların alternatif kaynaklara erişmek için çevrimiçi sansürü atlatması gerektiği durumlarda, bunu yapmak için gereken motivasyon seviyesi, çevrimiçi engelleri aşmak için gereken beceri seviyesiyle birlikte değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, dijital teknolojileri ekonomik olarak karşılayabilme ve onlara erişebilmenin öneminin yanı sıra, teknoloji kullanabilme becerileri de sıradan vatandaşların medya sansürüne iletişim teknolojilerini etkili bir şekilde kullanarak yanıt verebilme derecesini anlamada kilit bir öneme sahiptir (Behrouzian, 2018). Eğer bu durum toplumun belirli bir kesimiyle sınırlı hale gelirse, sonuçları da alternatif bilgi kaynaklarının sağladığı bilinen fırsatlardan kaynaklanan toplumsal değişimi besleyecek kadar geniş çaplı olmayabilir. Son olarak, algılanan sansürle demokrasi arzı arasındaki dolaylı ilişkinin mevcut çalışmada da önemli bir etkisi olduğu tespit edilen hükümete destek verme gibi faktörlere bağlı olup olmadığı araştırmalıdır. Çünkü bu makalede açıklanan mekanizma, bireylerin daha önce var olan inançlarıyla tutarlı sonuçlara ulaşmasına yardımcı olan güdülenmiş akıl yürütme gibi bir süreçten kaynaklanabilir (Kunda, 1990; Taber ve Lodge, 2016).

Sonuç olarak, çevrimiçi iletişim teknolojilerinin varlığında, hükümetlerin sansür uygulamaları, bir tarafta bilgi erişimi ve yayılımını sınırlamanın günbegün değişen yöntemleri (Gunitsky, 2015), diğer tarafta ise konulan yasakları delme imkanlarının çoğalması ve yayılması ile birlikte bir silahlanma savaşı meydana getirmektedir (Roberts, 2020). Sansür mekanizmalarının başarısı, en nihayetinde hükümetlerinin tek başına iyi bir vatandaştan bekledikleri karşısında vatandaşların neyi nasıl bildiğine ve bu bilgiyle ne yaptığına dayandığı için, bu yarışın doğurduğu dinamikleri çözmek vatandaş algılarını ve davranışlarını yakından incelemeyi gerektirir. Bu nedenle gelecekteki çalışmalar bireylerin sansür karşısındaki olası tepkiselliklerini ve bu durumdan kaynaklanabilecek davranışlarını göz önüne almalıdır. Bireylerin sürekli değişim geçiren bilgi ve haber ortamlarını mevcut siyasi bağlamlar dahilinde tecrübe etmesi ancak bu şekilde bütüncül ve sistematik bir şekilde anlaşılabilir.

Teşekkür

Bilkent Üniversitesi İletişim ve Tasarım Bölümü yüksek lisans öğrencileri Yaren Akoluk, Sıla Çetintaş ve Oğuz Kayır'a çalışmanın tamamlanmasına yönelik yardımları için teşekkür ederim.

Kaynakça

- Anderson, C. J. ve Guillory, C. A. (1997). "Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems", *American Political Science Review*, 91/1, 66–81.
- Arab Barometer. (2014). Public Opinion Survey, 2012-2014. (15.04.2020) <https://www.arabbarometer.org>
- Bailard, C. S. (2012). "Testing the Internet's effect on democratic satisfaction: A multi-methodological, cross-national approach", *Journal of Information Technology & Politics*, 9/2, 185–204.
- Bailard, C. S. (2014). *Democracy's double-edged sword: How Internet use changes citizens' views of their government*, JHU Press, Baltimore.
- BBC News. (2014, 7 Nisan). Mısır'da üç gazeteci 100 gündür tutuklu. Elde edilme tarihi: 21 Şubat 2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140407_misir_elcezure
- Becker, L. B. ve Vlad, T. (2011). "The Conceptualization and Operationalization of Country-level Measures of Media Freedom", *Measures of Press Freedom and Media Contributions to Development: Evaluating the Evaluators*, (Ed: M. E. Price, S. Abbott ve L. Morgan), Peter Lang, New York, 24–47.
- Behrouzian, G. (2018). *From Reactance to Political Belief Accuracy: Evaluating Citizens' Response to Media Censorship and Bias* (Doktora Tezi, The Ohio State University).
- Behrouzian, G., Nisbet, E. C., Dal, A., & Çarkoğlu, A. (2016). "Resisting censorship: How citizens navigate closed media environments", *International Journal of Communication*, 10/2016, 4345–4367.
- Berlin, I. (2017). "Two concepts of liberty", *Four Essays on Liberty* (Ed: I. Berlin), Oxford: Oxford University Press, Oxford, 118-172.
- Bond, R. M., Settle, J. E., Fariss, C. J., Jones, J. J., & Fowler, J. H. (2017). "Social endorsement cues and political participation", *Political Communication*, 34/2, 261–281.
- Boulianne, S. (2015). Social media use and participation: A meta-analysis of current research. *Information, Communication & Society*, 18/5, 524-538. doi:10.1080/1369118X.2015.1008542
- Center for Human Rights in Iran. (2018). Closing the gates: Implications of Iran's ban on the Telegram messaging app. (27.05.2021) <https://iranhumanrights.org/2018/06/iran-telegram-ban-strangles-country-amid-struggling-economy-protests/>
- Chen, Y. ve Yang, D. Y. (2019). "The impact of media censorship: 1984 or brave new world?", *American Economic Review*, 109/6, 2294–2332.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven.
- Dal, A., & Nisbet, E. C. (2020). "To Share or Not to Share? How Emotional Judgments Drive Online Political Expression in High-Risk Contexts", *Communication Research*, 0093650220950570.
- Dalton, R. J., Sin, T. ve Jou, W. (2007). "Understanding democracy: Data from unlikely places", *Journal of Democracy*, 18/4, 142–156.
- Diamond, L. (1993). "Introduction: Political Culture and Democracy", *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, (Ed. L. Diamond), Lynne Rienner Publishers, Inc, Boulder, CO.
- Entman, R. M. (2007). "Framing bias: Media in the distribution of power", *Journal of Communication*, 57/1, 163–173.
- Farrell, H. (2012). "The consequences of the Internet for politics", *Annual Review of Political Science*, 15.
- Freedom House. (2013). Freedom of the press. (21.02.2021) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FOTP_2013_Booklet_PDF.pdf
- Freedom House. (2014). Freedom of the press. (21.02.2021) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FOTP_2014_Full_Booklet.pdf
- Freedom House. (2015). Freedom of the press. (21.02.2021) https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/FOTP_2015_Full_Report_PDF.pdf
- Geddes, B. ve Zaller, J. (1989). "Sources of popular support for authoritarian regimes", *American Journal of Political Science*, 319–347.

- Gerber, A. ve Green, D. (1999). "Misperceptions about perceptual bias", *Annual Review of Political Science*, 2/1, 189–210.
- Groshek, J. (2011). "Media, instability, and democracy: Examining the Granger-causal relationships of 122 countries from 1946 to 2003", *Journal of Communication*, 61/6, 1161–1182.
- Gunitsky, S. (2015). "Corrupting the cyber-commons: Social media as a tool of autocratic stability", *Perspectives on Politics*, 13/1, 42-54.
- Hayes, A. F. (2013). *Methodology in the social sciences. Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*, Guilford Press, New York, NY.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*, Guilford Publications, New York, NY.
- Howard, P. N. ve Hussain, M. M. (2013). *Democracy's fourth wave?: Digital media and the Arab Spring*, Oxford University Press, Oxford.
- Jansen, S. ve Martin, B. (2015). The Streisand effect and censorship backfire. *International Journal of Communication*, 9, 656-671.
- Jha, C. K., ve Kodila-Tedika, O. (2020). Does social media promote democracy? Some empirical evidence. *Journal of Policy Modeling*, 42/2, 271-290.
- Kunda, Z. (1990). "The case for motivated reasoning", *Psychological Bulletin*, 108/3, 480.
- Larreguy, H. ve Marshall, J. (2019). "The Incentives and Effects of Independent and Government-controlled Media in the Developing World", *The Oxford Handbook of Electoral Persuasion*, (Ed: E. Suhay, B. Grofman ve A. H. Trechel), Oxford University Press, Oxford.
- Leeson, P. T. (2008). "Media freedom, political knowledge, and participation", *Journal of Economic Perspectives*, 22/2, 155–169.
- Letsch, C. (2014, 21 Mart). Turkey Twitter users flout Erdogan ban on micro-blogging site. *The Guardian*. (30.05.2021) <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/21/turkey-twitter-users-flout-ban-erdogan>
- Marshall, T. H. ve Bottomore, T. (1992). *Citizenship and social class*, Vol. 2, Pluto Press, London.
- Mattes, R. ve Bratton, M. (2007). "Learning about democracy in Africa: Awareness, performance, and experience", *American Journal of Political Science*, 51/1, 192–217.
- McCombs, M. (2018). *Setting the agenda: Mass media and public opinion*, John Wiley & Sons, Hoboken, NJ.
- Mickiewicz, E. P. (1999). *Changing channels: Television and the struggle for power in Russia*, Duke University Press, Durham, NC.
- Miller, A. H., Hesli, V. L. ve Reisinger, W. M. (1997). "Conceptions of democracy among mass and elite in post-soviet democracies", *British Journal of Political Science*, 27, 157–190.
- Morozov, E. (2011). *The net delusion: How not to liberate the world*, Penguin UK, London.
- Nisbet, E. C., Kamenchuk, O., & Dal, A. (2017). "A psychological firewall? Risk perceptions and public support for online censorship in Russia", *Social Science Quarterly*, 98/3, 958-975.
- Nisbet, E. C., Stoycheff, E. ve Pearce, K. E. (2012). "Internet use and democratic demands: A multinational, multilevel model of internet use and citizen attitudes about democracy", *Journal of Communication*, 62/2, 249–265.
- Norris, P. (1999). *Critical citizens: Global support for democratic government*, (Ed. P. Norris), Oxford University Press, Oxford.
- Norris, P. (2001). *Digital divide: Civic engagement, information poverty, and the internet worldwide*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ojo, E. O. (2003). "The mass media and the challenges of sustainable democratic values in Nigeria: Possibilities and limitations", *Media, Culture & Society*, 25/6, 821–840.

- Reporters without Borders. (2013). World Press Freedom Index. (21.02.2021) <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2013>
- Reporters without Borders. (2014a). Government uses repeated seizures to harass newspapers. (21.02.2021) <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2013>
- Reporters without Borders. (2014b). Libya still extremely dangerous for journalists. (21.02.2021) <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index-2013>
- Roberts, M. E. (2018). *Censored: distraction and diversion inside China's Great Firewall*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Roberts, M. E. (2020). "Resilience to Online Censorship", *Annual Review of Political Science*, 23.
- Rød, E. G. ve Weidmann, N. B. (2015). "Empowering activists or autocrats? The internet in authoritarian regimes", *Journal of Peace Research*, 52(3), 338–351.
- Sanovich, S., Stukal, D. ve Tucker, J. A. (2018). "Turning the virtual tables: Government strategies for addressing online opposition with an application to Russia", *Comparative Politics*, 50/3, 435–482.
- Shen, F. ve Zhang, Z. (2018). "Do circumvention tools promote democratic values? Exploring the correlates of anticensorship technology adoption in China", *Journal of Information Technology & Politics*, 15/2, 106–121.
- Shirky, C. (2008). *Here comes everybody: The power of organizing without organizations*, Penguin, London.
- Shoemaker, P. J. ve Vos, T. (2009). *Gatekeeping theory*, Routledge, London.
- Stoycheff, E. L. (2013). *Free media consolidation in Eastern Europe: Citizen attitudes about political, legal, and economic media freedom*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The Ohio State University
- Stoycheff, E. ve Nisbet, E. C. (2014). "What's the bandwidth for democracy? Deconstructing internet penetration and citizen attitudes about governance", *Political Communication*, 31/4, 628–646.
- Taber, C. S. ve Lodge, M. (2016). "The illusion of choice in democratic politics: The unconscious impact of motivated political reasoning", *Political Psychology*, 37, 61–85.
- Thorson, K. ve Wells, C. (2016). "Curated flows: A framework for mapping media exposure in the digital age", *Communication Theory*, 26/3, 309–328.
- Voltmer, K. (2008). "Comparing media systems in new democracies: East meets South meets West", *Central European Journal of Communication*, 1/01, 23–40.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).